

EL VOCABULARI DE LA LLATA. PROCÉS D'ELABORACIÓ

Pere Cortada Obrador i M. Àngela Melis Vila
Departament de Cultura
Ajuntament de Capdepera

Comunicació presentada a les III Jornades d'Estudis Locals,
que varen tenir lloc a Capdepera el 25 de novembre de 2005.

Publicades a Acta de les III Jornades d'Estudis Locals de Capdepera, pàg. 63-72.
Ajuntament de Capdepera, 2006. Edicions Documenta Balear

• Per què s'ha elaborat aquest vocabulari de la llata?

L'Ajuntament de Capdepera durant l'any 2005 va commemorar "l'Any de la llata" realitzant un seguit d'activitats dins i fora del municipi¹ que permetessin analitzar a partir de documentació/fons escrites i orals en què consistia l'activitat de l'obra de palma al nostre municipi (i a altres indrets que també s'han dedicat a altra obra de cistelleria), des de quan es desenvolupava (hi ha vestigis documentals del s. XVIII que ja en parlen) i mostrar com al nostre municipi condicionà un desenvolupament demogràfic i econòmic diferents de la resta de l'illa que, de rebot afectaren la societat, l'educació, la cultura i la tradició dels gabellins.

Arran d'això, l'any 2004 es va crear una comissió de la llata, que es va plantejar com a objectius bàsics:

- Voler recuperar de la memòria col·lectiva i de la documentació escrita la tradició de l'obra de palma i voler-ne deixar constància organitzant activitats diverses, ja que en els temps actuals i en un món cada vegada més mecanitzat i tecnològic qualsevol activitat artesanal està en declivi i queda relegada al més pur nivell folklòric.

- Voler mostrar -com ja hem dit- com aquesta activitat va suposar un desenvolupament econòmic diferent de la resta de pobles de les Balears, perquè durant anys va permetre la pràctica subsistència (al s. XVIII ja hi ha autors com Jeroni de Berard, i, més tard, l'Arxiduc Lluís Salvador i Tom Bidwell que hi fan referència).

- Voler cercar altres pobles de les Balears (com Artà, Pollença, Andratx), sud i llevant de la península espanyola, sud de Portugal i altres zones de la Mediterrània que també es dedicassin a l'elaboració de cistelleria (amb garballó o altre material) i comparar tècniques, peces, procés d'elaboració, etc.

- Voler difondre aquesta activitat artesanal entre les generacions més joves i els nouvinguts de Capdepera i poder-la readaptar als temps actuals, de manera que no romangués només com un record.

Aleshores, entre aquestes activitats s'aprovà elaborar dos materials que combinassin l'etnografia amb la lingüística i que, d'alguna manera, servissin de base per dur endavant altres activitats que es tenien programades per commemorar aquest any de

---

¹ Es van dur a terme les següents activitats com: la creació d'una exposició permanent de la llata, situada a la casa del governador; l'elaboració d'un logotip que identificàs tota la documentació que generàs l'Ajuntament de Capdepera durant 2005 –amb aquest logotip també s'elaboraren panells a les dues carreteres d'accés a Capdepera i es va elaborar un dècim de loteria de l'ONCE-; es va elaborar una exposició itinerant de l'obra de palma acompanyada de peces de llata (que va recórrer diversos municipis de Balears i altres zones de la península com Mas de Barberans – Tarragona- i Lugo), es feren vetleries, es va fer mostra de cistelleria diversa de l'arxipèlag balear durant el Mercat Medieval, es feren tallers de llata per a escolars als dos centres educatius del municipi i a les festes patronals d'estiu, es féu i es fan cursos de palma a l'escola d'adults, es convocaren beques d'investigació i jornades d'estudis locals, conferències, taules rodones, entrevistes, excursions i una exposició de fotografia i joies.

la llata (panells del museu de la llata, panells de l'exposició permanent), perquè és molt difícil parlar d'una artesania, d'unes peces, d'uns processos d'elaboració sense dominar-ne la terminologia ni tenir clar cada concepte, tant pels qui elaboren el material com per als possibles destinataris (un codi comú). I aquesta feina, per als tres que vàrem elaborar el vocabulari va ser primordial (tant per a en Pere i jo, que vam tractar més la qüestió de text, com per a en Pere Joan, el dibuixant).

Així, doncs, l'auca i el vocabulari de la llata van ser l'eix transversal base d'altres activitats programades i van permetre recollir i sistematitzar lèxic d'especialitat entorn al procés d'elaboració de l'obra de palma, recuperar mots i expressions concrets, analitzar trets fonètics i dialectals, veure alguna particularitat lèxica que ja es tracta de manera més detallada en altres apartats d'aquesta comunicació.

D'altra banda, es va intentar elaborar aquests dos materials de la manera més didàctica possible, a fi que fossin el màxim d'intel·ligibles.

- a) L'auca de la llata es va elaborar amb l'objectiu d'explicar pas per pas el procés d'elaboració de l'obra de palma combinant la imatge i el glosat. Les auques aprofiten la rima consonàntica com a recurs mnemotècnic.
- b) El vocabulari terminològic i visual de l'obra de palma també es va plantejar com una eina on es complementassin a parts iguals la imatge i la definició de cada imatge (d'aquesta manera es feia molt més comprensible la descripció, identificació, comparació dels objectes definits).
D'altra banda, es va desglossar el vocabulari en tres parts clarament diferenciades que responen al procés real d'elaboració de l'obra de palma (com un abans, un durant i un després). Així, doncs, se subdividí en:
  - procés de recol·lecció de la palma
  - procés de reconversió de la palma en brins
  - finalment, una vegada que es disposa de la llata i se'n formen peces, definició d'algunes d'aquestes peces.

- **Com es va elaborar el vocabulari de la llata?**

A partir del material de què disposàvem (bibliografia diversa sobre l'obra de palma i entrevistadors/informadors/col·laboradors) i dels possibles destinataris ens vàrem plantejar fer un vocabulari adreçat a tots els públics: entenedor, senzill i breu; amb un format que es fes accessible i atractiu (per això eren igual d'importants el disseny que la imatge i les definicions). I aleshores vàrem cercar un dibuixant que s'avingués amb la proposta de l'Ajuntament, de les quals, la que més ens va agradar va ser la de Pere Joan, d'Inrevés S.L.L. A partir de llavors, es va anar perfilant aquesta proposta entre el dibuixant i l'Ajuntament i, finalment, s'acordà elaborar un vocabulari-pòster d'un full per davant i per darrere en el qual la limitació d'espai condicionava enormement com distribuir la informació. Per això:

- A nivell lingüístic, es va prioritzar la claredat expositiva, la fàcil comprensió dels conceptes (que anassin lligats segons el procés lògic i real d'elaboració de la llata) i la senzillesa de definicions (curtes i senzilles).
- A nivell visual, que el vocabulari resultàs atractiu a la vista i fos llegívol (era important la imatge, la tria d'uns dibuixos desenfadats i actuals, que resultassin moderns).

En definitiva, que la simbiosi imatges-definicions formàs un bon conjunt.

- **Quins criteris d'elaboració seguirem?**

A partir de l'anterior, havíem de triar i prioritzar la informació seguint les següents idees:

- Ajustar-nos a la limitació d'espai (definicions curtes i clares) i al suport de cada definició amb imatges (jugar amb la idea de “una imatge val més que mil paraules” i, per tant, la definició és un complement de la imatge, un reforç).
- Triar quines definicions havien d'aparèixer al vocabulari i quines no (per exemple, en l'apartat de peces d'obra de palma es posaren les més representatives).
- Tenir en compte possibles destinataris del vocabulari: pensàrem d'elaborar un vocabulari vàlid per a tots els públics i el més intel·ligible possible, tant per als qui ja coneixien la matèria com per als qui se n'informaven per primera vegada (amb un registre familiar i vàlid tant per a nins-joves, estudiosos, gent major, curiosos, etc).
- Contrastar la informació escrita (bibliografia) amb les entrevistes orals i enregistraments diversos de la informació a fi d'anar perfilant la informació i anar depurant els conceptes.

Els principals focus d'entrevista foren les “madones de la llata”, un grup de dones del municipi de Capdepera que sempre s'han dedicat a la llata i que amb freqüència es reuneixen per fer tallers demostratius d'aquesta artesania, fins i tot fora de Capdepera; i d'altra banda, Miquel Garau *Bessó* i la seva dona Margalida Flaquer, juntament amb Maria Terrassa *Mosso*. En tots els casos han estat diverses, les entrevistes; no s'han fet d'una sola tongada, perquè cada vegada s'havia de comprovar la informació descrita.

Aquest ha estat el procés que ens ha resultat més difícil a l'hora d'elaborar el vocabulari, sobretot haver de contrastar diferents opinions-versions-hipòtesis d'una mateixa idea, haver de mirar quina versió es dona més d'una forma generalitzada, haver d'escapçar informació mantenint allò rellevant i llevat allò sobrer, donar cos a les definicions i redactar-les amb una mica d'estil (fins i tot haver de definir per primera vegada o sistematitzar conceptes, idees que mai s'havien definit²).

- Haver de visitar *in situ* els objectes a definir-dibuixar, maneres de funcionament perquè moltes vegades de paraula no queda prou explicitat (per exemple, un ensofrador o un magatzem, com és una vetleria, etc).
- Haver de recórrer a altres tipus de suport visual per definir-representar les imatges del vocabulari el més acostades possibles a la realitat (fotografies cedides majoritàriament per Sebastià Ferrer *Malet* i Miquel Garau *Bessó* i il·lustracions de llibres diversos).
- Des del punt de vista lingüístic, havíem de decidir com transcriure la informació del vocabulari. Per això, vam optar per ajustar-nos al màxim a la normativa catalana actual, tret d'aquells casos en què volíem fer constar expressament la permanència

---

² Per a molts dels entrevistats era tan òbvia la informació que ens facilitaven que enllaçaven idees, en sobreentenien d'altres, etc., i d'aquests detalls nosaltres no en vàrem ser conscients més que després de repassar una vegada i una altra aquesta informació recollida en cintes enregistrades i notes escrites, intentant donar-los una cohesió.

d'algunes particularitats fonètiques o lèxiques pròpies del subdialecte mallorquí i, encara, d'alguna característica específica fonètica del parlar de Capdepera. Aquestes diferències al vocabulari apareixen marcades en cursiva o s'han explicat amb diferents abreviatures -segons si són una variant dialectal (var.), un diminutiu (dim.), etc.

Consideram de prou interès dialectològic esmentar de passada aquestes particularitats, perquè mitjançant l'explicació d'alguns d'aquests fenòmens a partir de la gramàtica històrica, podem valorar millor la vivor-variació-transformació fonètica d'aquests conceptes.

A nivell fonètic trobam:

a) Aspectes de *vocalisme*: en aquest apartat ens referim, bàsicament, a un dels trets més característics de la manera de parlar de Capdepera, que és tancar sistemàticament les "o" àtones de final de paraula en "u". Aquest tancament en "u", però, no es deu sempre al mateix motiu:

- En alguns casos es tracta d'una "o" àtona que, en no tenir força de veu, generalment es tanca en "u" (com fan a Ciutadella i a Sóller) És el cas de *senetxu*, *morotu*, *rotlana* (pronunciat en alguns casos *rutlana*).
- En altres casos es tracta de masculins en "e" final que a Mallorca sempre s'han pronunciat "o" (*cove*>*covo*) i que, de rebot, en tornar-se a tractar d'una "o" es tanca en "u" (*cov*u).
- I en altres, respon a una de les característiques pròpies del català oriental, que és pronunciar en "u" les "o" àtones quan aquestes tenen a la síl·laba de devora una i/u. Casos de *morrió* (pronunciat *murrío*), *estorí* (pronunciat *esturí*), *cósir* (pronunciat *cúsir*).

b) Aspectes de *consonantisme*. Es referirien a la desaparició, afegida o modificació de consonants, cosa que fa que una mateixa paraula, d'un indret geogràfic o un altre, sofresqui variacions (d'aquí la riquesa de variació dialectal).

- Per exemple, la dualitat *llata-llatra* (amb "r") ha estat des de sempre motiu de controvèrsia entre artanencs i gabellins perquè uns volen defensar la seva escriptura en "r" i els altres no. De tot això, l'any 2000 l'Ajuntament en demanà informe tècnic al Gabinet d'Onomàstica de la UIB, amb el qual es va concloure que la forma correcta de l'artesia és *llata*, probablement del LATA del llatí antic. Ara bé, també ha coexistit la pronúncia *llatra* segurament per influència de terminacions en -atra com *canastra* o *cabestre*.
- També hem tengut una mica de conflicte entre el mot *esporguim* i la seva variant dialectal *espusim*, en què en el segons cas es tracta d'una forma més evolucionada de la paraula. Segurament de ESPORGUIM > es fa la variant oriental ESPURGUIM (en "u") > cauen la "r" i la "u" ESPUGIM > forma que ja s'assembla molt a l'actual, però que és més fàcil de pronunciar amb "s"; i, aleshores > ESPUSIM.
- Un altre fenomen propi del dialecte mallorquí és la iodització; és a dir, pronunciar sistemàticament les "l" intervocàliques com a "i". És el cas de *senetxu* (derivat de senalla) SENALLETXO>SENETXO>SENETXU i de *garballó* (pronunciat garbaió).
- I un altre tret típic és vocalitzar la "l" en una "u", com en el cas de *palma*>pauma.

A nivell de lèxic trobam:

- Trobar diferents variants per referir-nos a un mateix concepte. És a dir, a partir d'una mateixa arrel, utilitzar diferents sufixos per formar un mateix substantiu. Per això, per anomenar les persones que es dediquen a fer llata coexisteixen les formes *llataador/ora* o *llataer/era*. I ambdues són correctes.
- Trobam algun cas de metàtesi, és a dir, de bescanviar de síl·laba les posicions de les consonants d'una paraula (i que es dona amb molta freqüència a Mallorca). Per exemple, la paraula *garballó* és una metàtesi de *bargalló*.
- Presència de barbarismes fossilitzats (com *borde*, *bolso*, etc.)
- Diferents maneres de denominar un concepte segons el municipi de referència (per exemple un tipus de trenat que a Capdepera es diu *llata extraviada* i que a Artà es diu *llata teixida*).
- Noms metafòrics. Un *morotu* és una peça de palma elaborada amb brins moruns, duts del nord d'Àfrica, i que tenien un color negrós. Pensam que aquest nom *morotu* és una metàfora del color dels brins (de color negrós, de color de moro).

• Estructura del treball

El treball es va estructurar en dues parts clarament diferenciades, segons la seva distribució (a una cara o altra del full del vocabulari).

La distribució per cares respon a un criteri de no saturació de l'observador, facilitant que una vegada creada la imatge visual hom pugui accedir a la seva definició (què és, com és, per què servia, etc).

1. Cara de davant: Majoritàriament, s'hi localitzen un seguit de dibuixos acompanyats d'un numeret vermell que, a la part inferior d'aquest full, identifica les diferents definicions del vocabulari ordenades alfabèticament. Aquesta cara del vocabulari és un pòster que inclou els processos de recol·lecció de palma, elaboració de la llata i mostuaris de peces diverses. Amb aquests dibuixos un ja pot relacionar, identificar, comparar per un mateix, sense haver de recórrer a la definició de darrere.
2. Cara de darrere: inclou informació lèxica i etnogràfica a través de la qual es defineixen els termes. Se subdivideix en tres apartats, que segueixen un ordre lògic i real del procés d'elaboració de l'obra de palma –com un abans, un durant i un després de la matèria primera- i li donen una estructura cíclica:
  - Procés de recol·lecció i preparació de la palma per ser obrada. Aquest apartat inclou 12 definicions.
  - Procés d'obrar palma, inclou 20 definicions.
  - Mostres de palma obrada, inclou 34 definicions.

Les dues primeres parts es redactaren seguint pas a pas el procés de recollida de palma fins que es converteix en base per fer llata. En aquest cas, doncs, es va bandejar l'ordre alfabètic i s'optà per seguir un ordre lògic, perquè hauria resultat incompreensible. En canvi, en el tercer bloc, sí es podia seguir perfectament un ordre alfabètic i, fins i tot, si haguéssim volgut ser més sistemàtics, agrupar les peces en funció de la seva utilitat (domèstica, de camp, de la mar, com a complement de vestir, etc).

- **Perspectives de distribució del vocabulari**

El vocabulari va tenir dues principals vies de distribució, distingint sobretot entre distribució dins el municipi i fora del municipi.

- Dins del municipi es va difondre:

a) entre escolars de nivells educatius diversos (sobretot a primària, secundària i adults) perquè representen un ampli sector de la població de Capdepera i Cala Rajada. Entre aquests sectors es pot fer una tasca de conscienciació sobre la importància de preservar i valorar la nostra cultura i tradicions, perquè molts d'ells provenen d'altres cultures i pot suposar una activitat de comparació amb les seves cultures d'origen. A la vegada, s'ha de tenir en compte que aquests seran els nostres habitants del futur i que de l'assimilació, valoració que facin de les nostres tradicions les transmetran o no a les generacions futures.

b) entre curiosos en general.

c) entre la gent que de sempre ha realitzat les tasques que es descriuen al vocabulari (persones vinculades a l'obra de palma com traginers, palmers, arrabassadors, llatadors/ores, etc.) a fi que reconeguessin i identificassin el procés de sistematització d'una tasca que per ells ha estat "quotidiana".

- Fora del municipi es va difondre:

a) a altres pobles que també es dediquen a aquest tipus d'artesanaria (amb palma, espart o altre tipus de material) i amb els quals el 2005, arran de la commemoració de "l'Any de la llata", es va fer algun intercanvi d'experiències.

b) a serveis d'assessorament lingüístic diversos, tant de Balears com d'altres indrets del domini lingüístic català, perquè poguessin conèixer una mica més d'aquest lèxic específic i, si esqueia, el poguessin difondre de la millor manera que considerassin (amb particularitats lingüístiques incloses).

- **Suport amb què hem comptat**

Per elaborar el vocabulari hem partit de:

- Bibliografia diversa: especialment el llibre de Gelabert, M. I altres: *L'obra de Palma. Cistelles, graneretes i cordats*. Editat per "Sa Nostra" Caixa de Balears i la Conselleria de Comerç i Indústria del Govern Balear (1990) i l'article sobre l'obra de palma publicat per J. Sureda Negre i J. Morey Sureda, dins Lluç núm. 704, juliol-agost 1982.
- Alguns vestigis documentals antics d'aquest tipus de cistelleria (les referències de l'Arxiduc Lluís Salvador, de Jeroni de Berard i Tom Bidwell).
- Observació directa i visites als elements a descriure i definir –com són, com estan elaborats, de què consten (anses, vorettes, número de voltes) utilitat,...
- Entrevistes orals que ens servissin per contrastar-completar la informació escrita.
- Fotografies, dibuixos i imatges antigues.

- Revisió, concreció i supervisió lingüística per acabar d'arrodonir les definicions. Vàrem comptar amb l'ajuda d'Esperança Pérez, de Jaume Fuster i de les companyes de l'escola d'adults M. Antònia Flaquer i Rosa M. Lechón.
- Suport econòmic d'altres institucions, com la Fundació "Sa Nostra", la Fundació "la Caixa" i la Direcció general de Política Lingüística.

- **Avaluació del material**

Una vegada creat i distribuït el vocabulari, vérem que faltava incloure-hi alguns termes o que en podríem revisar/retocar d'altres, però a grans trets creim que els objectius que ens havíem proposat al principi s'han assolit: es va recuperar un vocabulari inèdit, uns mots que eren indispensables per recuperar l'activitat de la llata.

Creim que s'ha creat un precedent que obre portes a una segona revisió, a prendre l'estructura per adaptar-la a altres oficis artesans, etc.

BIBLIOGRAFIA

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR, *Die Balearen*, tom III.
- BERARD, J. *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. Ed. Lluís Ripio, 1983.
- BIDWELL, T. *Les illes Balears*. Ed. Muntaner.
- GELABERT, M. I altres. *L'obra de palma. Cistelles, graneres i cordats*. "Sa Nostra" Caixa de Balears. Conselleria de Comerç i Indústria del Govern Balear. Palma, 1990.
- LLABRÉS RAMIS, J. i VALLESPÍR SOLER, J. *Els nostres arts i oficis d'antany II: llatrera*. Estudis monogràfics del Museu de la Porciúncula. Palma, 1981.
- SUREDA NEGRE, J. i MOREY SUREDA, J. "S'obra de pauma", dins *Lluc* núm. 704, pàg. 103-108. Juliol-agost 1982.
- ZURRIAGA I AGUSTÍ, F. "Aquells que van a fer palma... els segadors de palma d'Olocau". Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria.
- ALCOVER, A.M i MOLL, F. De Borja. *Diccionari català-valencià-balear* (versió en línia) <http://dcvb.iecat.net>.
- MOLL, F. de Borja. *Gramàtica històrica catalana*. Universitat de València, 1991.